

לבניינה של הלכה

הלכות פקו"נ 11 – סדרי עדיפויות בחולה

מסוכן

למדנו שיש שני סוגי חולים – חולה שאין בו סכנה וחולה שיש בו סכנה. חולה מסוכן- למדנו שיש מחלוקת אם שבת הותרה או דחוייה אצל פקו"נ ולהלכה נוקטים ששבת דחוייה אצל פקו"נ פרטי. אמנם בפקו"נ צבורי כגון במלחמה הרבנות הצבאית נוקטת ששבת הותרה אצל פקו"נ. אמנם בפקו"נ פרטי שבת דחוייה. יחד עם זאת למדנו שכשיש צורך של פקו"נ עושים על ידי ישראל גדול ואפילו כשיש יהודים פשוטים עדיף לעשות על ידי גדולי ישראל כדי שלא יבואו לזלזל בפקו"נ. כאשר אין צורך בפעולה מיידית השכל הישר אומר שיש להעדיף לעשות איסורים קלים יותר בתנאי שזה לא יפגע בטיפול בחולה. לדוגמא כאשר ידוע שצריך בשעה מסוימת להזריק לחולה מסוכן זריקה, אם יש אפשרות שגוי יעשה זאת נעדיף שהוא יזריק. וכן חולה שצריך לאכול ביו"כ נאכיל אותו בדבר שלא צריך בישול אם אפשר.

במסכת שבת למדנו:

"משנה. מי שהחשיך בדרך - נותן כיסו לנכרי, ואם אין עמו נכרי - מניחו על החמור..."¹

וכן פסק השולחן ערוך:

"מי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום והיה עמו מעות ויש לו חמורו וגם יש עמו א"י, לא יניח כיסו על חמורו, מפני שהוא מצווה על שביתתו, אלא נותן כיסו לא"י להוליכו לו ...

¹ תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנג עמוד א

אם אין עמו אינו יהודי, מניחו על חמורו, וכדי שלא יהא חייב משום מחמר (פי' מנהיג את החמור) אי איכא עקירה והנחה מניחו לאחר שעקרה יד ורגל ללכת, דלאו עקירה היא, וכשהיא עומדת נוטל הימנה ולאחר שתחזור ותעקור רגלה יניחנו וי"א שצריך ליהרר מלהנהיגה בקול רם כל זמן שהכיס עליה²

מתוך הדברים למדנו שיש סדר עדיפויות בחילול שבת, גם כשיש היתר לחלל שבת. גם אצל חולה מסוכן כאשר אין נזק לחולה בכך שנטפל בו באופן המיקל בחומרת האיסור יש סדר עדיפויות בחלול שבת.

כשיש גוי נאמן נעדיף שהגוי יטפל שכן איסור אמירה לגוי הוא שבות שאין בו מעשה ולכן אמירה לנכרי קל יותר משאר איסור דרבנן שישראל עושה בידיים. כאשר אין גוי עולה השאלה האם נכון להיעזר בקטן?

נראה שיש תפיסה מוטעית בציבור שמותר להשתמש בקטן לצורך חילול שבת באופן חופשי. אמנם זו טעות כיון שקטן אינו גוי של שבת ובפרט כאשר מדובר בקטן בר דעת שיש מצווה לחנכו למצות ובפרט ביחס למצוות שבת כפי שמפורש בפרשה שלנו - "וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ..."³

ופירש הרמב"ן: אתה ובנך ובתך - הקטנים, הוזהירנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתנו וברצוננו: כלומר יש איסור תורה שקטן יעשה מלאכה בשבת לרצונו של הגדול. והאב מחויב על בנו בזה.

טעם נוסף לאסור לומר לקטן לעבור איסור משום שנפסק בשו"ע: "קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו (מאיסור דאורייתא); ולהאכילו בידיים, אסור אפילו דברים שאסורים מדברי סופרים; וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפי' בדברים שהם משום שבות. הגה: וי"א דכל זה בקטן דלא הגיע לחינוך, אבל הגיע לחינוך צריכים להפרישו (תוס' פרק כ"כ). וי"א דלא שייך חינוך לבית דין, אלא לאב בלבד (בי"י)⁴

² שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסו סעיף א-ב

³ שמות פרק כ פסוק י

⁴ שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמג

נסביר את דברי השו"ע: כאשר קטן עושה איסור אין חיוב לבית הדין שהוא נציג הציבור למנוע את הקטן מהעבירה אך אביו מחוייב למנוע את בנו הקטן מאיסורים. אמנם לכל אחד מישראל יש איסור לגרום לקטן לעשות עבירה אפילו בדרבנן. הרמ"א מוסיף על השו"ע שיש מחלוקת בדינו של הקטן שהגיע לגיל חינוך אם יש לבית הדין חיוב להפרישו מאיסורים.

אמנם בנידון זה יש קולא שכן על הקטן לא מוטל חיוב אלא שהגדול מצווה עליו, ובמצב של פקו"נ שיש היתר לחלל שבת – הגדול אינו צריך להפריש את הקטן מהמעשה. אמנם כאשר אין מצב של פקו"נ יש איסור גמור לגרום וכ"ש לומר לקטן לעשות מלאכה. לעומת זאת במצב של פקו"נ כשאינן גוי יש להעדיף שקטן שלא הגיע לגיל חינוך יעשה את הדבר. כשאינן קטן נעדיף לעשות איסור תורה בשינוי מהדרך המקובלת ואז נידון כמעשה כלאחר יד והוי איסור דרבנן. נלמד מכאן עצה מעשית חשובה מאוד - כשיש צורך להדליק פלאפון בצבא וכדו' עדיף לומר לגוי לעשות זאת כיון שזה שבות שאין בו מעשה, אם אין גוי אז ישראל ידליק בשינוי. בשמחת תורה האחרון אמרנו לבחורים המיועדים למילואים ללכת לעובד הנכרי של הישיבה כדי שהוא ידליק להם את הפלאפון.

כאשר אי אפשר להשתמש בפתרונות של גוי או מעשה בשינוי יש אפשרות נוספת – 'שניים שעשאוה' – לעשות בשניים מלאכה שכל אחד מהשניים מסוגל לעשות לבדו וכך דרגת האיסור יורדת.

מקור ההיתר נלמד בבריתא "תניא, רבי אומר: מעם הארץ בעשותה - העושה את כולה ולא העושה את מקצתה, יחיד ועשה אותה - חייב, שנים ועשו אותה - פטורין. איתמר נמי, אמר רבי חייא בר גמדא: נזרקה מפי חבורה ואמרו בעשתה - יחיד שעשאה חייב, שנים שעשאוה פטורין"⁵ ופירש"י⁶: "דהאי קעביד פלגא והאי פלגא, וליכא חד דמסייע בכולהו"

כלומר נאמר בפרשה של קרבן חטאת שאדם צריך להביא קרבן כתוצאה מעשיית איסור ודרשו דווקא מי שעושה איסור שלם חייב ולא מי שעושה חצי איסור והסביר רש"י שכיון שאין אחד שעושה מלאכה אסורה בעצמו- יורדת דרגת האיסור.

⁵ תלמוד בבלי מסכת שבת דף ג עמוד א

⁶ רש"י מסכת שבת דף צג עמוד א

אמנם שיטה זו פחות טובה שכן נסתפקו הפוסקים⁷ ויתכן ויש בזה אסור תורה ולא נפטר אלא מחטאת. וכתבו⁸ שמוטב לעשות מלאכה ע"י שינוי ולא ע"י שינוי של שניים שעשאוהו. אמנם למרות שמבחינה הלכתית עדיף לעשות בשינוי יש מקומות בהם יש להעדיף 'שניים שעשאוהו' - כאשר זו הדרך הפשוטה והמהירה ביותר או שאין אפשרות לעשות בשינוי כגון כשצריך לטלטל במקום בלי עירוב או להוציא מרה"י לרה"ר/ כרמלית בצבא וכה"ג.

נסכם: כאשר יש צורך לעשות מלאכה משום פקוח נפש בשבת או יו"ט אם יש אפשרות להקל ברמת האיסור בלי לפגוע בצורך הדחוף יש להעדיף זאת. רמת האיסור הקלה ביותר היא אמירה לנכרי כיון שזה איסור דרבנן בלי מעשה לאחר מכן מעשה בשינוי שאסור מדרבנן ולאחר מכן שניים שעשאוהו.

⁷ שו"ת הר צבי ט"ל הרים - שוחט סימן ב ד"ה ואשר לשאלתו

⁸ שו"ת מנחת יצחק חלק י סימן פז ד"ה ג) פרק